

„ГУСЛЕ ЈАДИКОВЕ” – ЖИВОТ И ПЕСМЕ СЛЕПИХ ПЕВАЧИЦА

Марија Клеут и др., *Без очију кано и с очима: народне ђесме слејих жена*, Филозофски факултет – „Академска књига”, Нови Сад 2014

Монографија *Без очију кано и с очима: народне ђесме слејих жена* представља скуп студија четири ауторке: Марије Клеут, Љиљане Пешикан Љуштановић, Светлане Томин и Наташе Половине, које су са различитих аспеката проучавале сродне теме. Радови који су објављени у овој књизи настали су у оквиру научноистраживачког пројекта *Фрушка ѓора у књижевности* (руководилац проф. др Љиљана Пешикан Љуштановић), те су стога и груписани, како то и саме ауторке напомињу, око следећих заједничких одредница: Фрушка гора, народне песме, слепе певачице, усмена и писана књижевност.

У раду који представља увод у главне теме које ће бити разматране у овој књизи Марија Клеут трага за најстаријим поменима (од XVI до XIX века) о постојању усмене књижевности на падинама Фрушке горе и околних предела, сакупљачима и њиховим записима. Приликом сагледавања тематске поделе и жанровске припадности песама које су биле саставни део репертоара слепих певачица, уочава као главну карактеристику њиховог поетског поступка специфичан отклон од *јуначкоѓ ејѓоса* и *ѓомерање ѓежиција* на *хуману визију*. Наставак ове теме, али и ауторкиних претходних истраживања, представља рад „Слепило: живот и песма”, посвећен сагледавању начина на који су слепе певачице уткале своје трагично животно искуство лишености вида у постојећу фолклорну матрицу. Притом издваја посебно оне појмове који су уобичајено повезани са општераспрострањеном представом о слепом просјаку (сиротиња, ослепљеност и гуслање). У раду „Традиција и иновација: песме слепица у варијантном кругу” пореди поетска остварења Слепе Живане и Слепе Јеце са њиховим варијантама у старијим записима (*Ерланѓенски рукојис*) и разматрањем истих или сличних сижејних модела показује на који начин ове певачице уносе измене и какав је њихов однос према усменопоетској традицији која им је претходила. Међутим, приликом анализе песничког опуса Слепице из Гргуреваца није било могуће применити исти метод, будући да њене песме немају старијих десетарачких варијанти. На примерима појединих специфичних мотива у њеној поезији, М. Клеут показује како је ова певачица изградила своју визију Косовског боја, иначе њене омиљене теме, спајајући усмено памћење о том догађају и библијске мотиве.

У првом од укупно два рада у овој књизи Љиљане Пешикан Љуштановић „Честито, свијетло, свето. Трансцендентална визија Слепе Степаније и Вишњићев историјски императив” разматрају се песме из Вукових збирки у којима се помињу задужбине Немањића и однос поменутих

стваралача према овој теми, што посебно долази до изражаја у песми „Свети Саво”, коју је испевала Слепа Степанија и њеној варијанти („Опет свети Саво”) Филипа Вишњића. Иако су обе варијанте, што се фабуле тиче, потпуно исте, ауторка уочава разлику на композиционом плану, те је подробном анализом указала на суштинску разлику у њиховом стваралачком поступку. Тако у Степанијиној варијанти издваја хришћански поглед на свет и патријархално устројство породичне хијерархије, око којих се заправо и концентрише значење свих сегмената песме, док као основну карактеристику Вишњићевог поступка уочава шире представе о задужбинарству као изразу моћи и изједначавању градње манастира са грађењем царевине. Све то, како ауторка закључује, сведочи о њиховој суштинској разлици у погледу на свет – Степанијиној окренутости искључиво ка оностраном и трансценденталном свету и Вишњићевој синтези духовног и материјалног, односно религијског и историјског. У следећем раду „Гусле јадикове” усредсређује се на однос према слепилу у српској усменој поезији и традиционалној култури уопште. Стога у уводном делу помиње древне представе, сачуване у обредима иницијације и миту, о слепилу/забрани гледања и *невиђености/невидљивости* као главним обележјима бића из хтонског света. Са поменутих представама о опасности коју носи онај који је обележен слепилом, разматра трагичну судбину Гргура и Стефана Бранковића у усменој песми и предању, ослањајући се на досадашња проучавања ове теме. Утврђује да се о њиховој судбини певало и приповедало на широком јужнословенском простору, а будући да песме које се баве овом темом припадају новијем, поствуковском периоду бележења, ауторка их посматра као творевине које су на граници усменог и писаног.

Сложеност односа усмене и српске средњовековне књижевности, те историје и предања, централна је тема у радовима осталих ауторки (С. Томин и Н. Половине). У првом делу свог рада „Смрт Арсена Патријара: историјски оквир и песничко памћење” Светлана Томин на основу историјских списа и докумената, као и богослужбене литературе, прати судбину патријарха Арсенија III Црнојевића, посебно мотиве покушаја стварања његовог култа и преноса моштију из Беча у манастир Крушедол. У другом делу наводи неколико народних песама у којима су ови догађаји опевани, а које су забележене од различитих певача (једну варијанту испевала је и већ спомињана Слепа Јеца) на подручју од Подунавља до северне Далмације. Разматрајући све познате варијанте, ауторка на крају даје убедљив одговор на питање у којој су мери песме сачувале сећање на стварни историјски догађај.

Наташа Половина у раду „Библијски мотиви у песмама слепих певачица” проучава односе између религиозне литературе и усмене традиције, посматрајући их као два паралелна система који се међусобно прожимају и притом посебну пажњу обраћа на њихову заједничку компоненту – усмени пријем. Ауторка указује на доминацију библијских

мотива и хришћанских порука о врлини, нарочито у песмама које су испевале Слепица из Гргуреваца, Слепа Живана, Слепа Јеца и Слепа Степанија, поткрепљујући своје тврдње издвајањем одговарајућих цитата из *Светиоџ писма* и хагиографске литературе као извора за обликовање кључних мотива у њиховом стваралаштву. Сви наведени примери доказују ауторкину почетну тезу о *функционалној разноликости* библијских мотива у усменој поезији. У другом раду Н. Половине такође је уочљив компаративни приступ, али овог пута у центру пажње је топос пута, односно представа о путовању у усменој епизи. Притом као најзанимљивији пример у том контексту издваја песме Слепе Живане, а потом и других певачица, да би након опсежног разматрања простора описаног у њиховим песмама показала како добар стваралац може у наслеђени модел уклопити и оно што је стварно проживео.

Драгоцен прилог поменутим радовима представљају кратке биографије певачица, којима се приликом својих истраживања бавила Марија Клеут, а затим и песничка збирка коју чине сви текстови за које се поуздано зна, или се на основу ранијих истраживања (С. Матића, В. Латковића, В. Недића, Р. Пешић) претпоставља да су их испевале Живана Антонијевић (Слепа Живана), Јелисавета Јовановић (Слепа Јеца), Слепица из Гргуреваца, Слепа Степанија, Слепица из Врањева, Јела Слепица, Слепа Пава и Јока Јездимировић.

У другом делу ове књиге су, осим списка литературе и коришћених скраћеница, приложени и регистри поетских ликова и географских имена, као и речник мање познатих израза, што доприноси већој разумљивости ових текстова и широј читалачкој публици, нарочито студентима који су заинтересовани за ову тематику. Због тога би се ова монографија могла посматрати и као допунска литература за извођење теоријске наставе из области народне и средњовековне књижевности, јер су научни резултати и запажања које су ауторке изнеле у великој мери проистекли управо из интердисциплинарног приступа разматраним темама, а обједињавањем свих поменutih радова на овај начин омогућава читаоцима много шири увид и сагледавање разматране проблематике у потпуно новом светлу. Осим тога, иновативан, свестран и свеобухватан истраживачки приступ, до сада углавном парцијално проучаваним проблемима, као што су поетика и животне судбине слепих певачица, архетипске представе о слепилу у традиционалној култури, концепт женског начела у стваралаштву и сл., а уз све то и имплицитно вредновање њиховог песничког опуса, његове функције и значаја у оквирима свеукупне српске усмене баштине, сасвим сигурно ће оставити упечатљив траг у нашој фолклористици и уједно бити довољно инспиративан подстицај за нека будућа истраживања сродних тема.

Јасмина ЈОКИЋ